

Г.Сковорода постійно говорив, що люди повинні пізнати самих себе, свої здібності, виробити відповідно до своєї природи спосіб життя. В основі цього способу життя повинна бути «споріднена праця» — спосіб гармонійних взаємин зі світом. У кожного свій унікальний спосіб «спорідненості» зі світом, природою, рідним краєм. Накопичення матеріальних благ, насолодження ними Сковорода не вважав основою людського щастя. Вище блаженство і щастя приносить людині праця за покликанням, праця, що відповідає природним нахилам людини.

Велику увагу Г.Сковорода надавав емоційно-вольовій сутності духу — «серцю людини». Він — один з перших провідників гуманізму — започаткував в історії української філософії так звану «філософію серця». Цю тенденцію пізніше продовжив П.Юркевич.

Г.Сковорода є класиком української філософської думки, який одночасно справив великий вплив на формування філософської думки Росії.

Список літератури

1. Хижняк З. І. КиєвоМогилянська академія. — К., 1981. — 224 с.
2. Грушевський М. С. Очерк истории украинского народа. — К., 1991 — с. 14 — 32.
3. Сковорода Г. Дослідження, розвідки, матеріали. — К., 1992.

Одержано 01.12.11

О.О. Решетов, доц., канд. філос. наук, В.Т. Кирильчук, доц., канд. філос. наук, З.В.Стежко, доц., канд. філос. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Наукове пізнання. Проблема істини. Роль практики

Наукове пізнання пов'язане з функціонуванням особливого соціального інституту — науки. Наука — це система знань та діяльність по виробництву цих знань — шляхом наукового методу та відповідно до вимог наукової раціональності. Таким чином, наукове пізнання являє собою відносно самостійну, цілеспрямовану пізнавальну діяльність, яка має такі компоненти:

- 1) пізнавальну діяльність спеціально підготовлених людей — вчених;
- 2) об'єкти пізнання, які можуть не збігатися з об'єктами практики;
- 3) особливі методи та засоби пізнання;
- 4) результати пізнання, які виражаються в логічних формах пізнання та специфічних мовних засобах;
- 5) наукові цілі, що спрямовані на досягнення істинного та достовірного, систематизованого знання, здатного до практичного застосування.

У науковому пізнанні розрізняють два рівні: емпіричний та теоретичний. Вони відрізняються:

- 1) глибиною, повнотою, всебічністю осягнення об'єкта пізнання;
- 2) цілями, методами досягнення та способами вираження знань;
- 3) ступенем значимості в них чуттєвого та раціонального моментів.

На емпіричному рівні пізнання орієнтується на вивчення явищ та поверхневих, «видимих», чуттєво-фіксованих зв'язків між ними, без заглиблення в суттєві зв'язки та відношення. Головною пізнавальною функцією емпіричного пізнання є описова характеристика явищ. Результатом емпіричного рівня є наукові факти, певна сумативність знання, сукупність емпіричних узагальнень, закономірні зв'язки між окремими явищами. Домінує на емпіричному рівні чуттєво-сенситивний компонент. На теоретичному рівні головним гносеологічним завданням є розкриття сутнісних причин та зв'язків між явищами. Головною пізнавальною функцією теоретичного рівня є пояснення цих явищ. Знання тут фіксуються у формі сутнісних законів, теорій, теоретичних систем. Домінує на теоретичному рівні раціональний компонент.

Але межа між теоретичним та емпіричним рівнями наукового пізнання досить умовна, самостійність їх відносна. Вони органічно взаємопов'язані і взаємообумовлюють один одного в цілісній структурі наукового пізнання. Емпіричне дослідження завжди опосередковане теоретичним. Виявляючи нові факти, воно ставить перед теоретичним рівнем нові проблеми та завдання, стимулюючи його. Теоретичне дослідження орієнтує емпіричне, визначаючи його параметри, межі застосування. Але в цілому в науковому пізнанні пріоритетна роль належить раціональному рівню.

Функціонує наукове пізнання в таких формах: ідея, проблема, гіпотеза, концепція, теорія.

Ідея — це форма наукового пізнання, в якій поєднується істинне знання про дійсність з можливою суб'єктивною метою його перетворення, фіксується не лише суще, а і належне.

Проблема — це форма і засіб наукового пізнання, в якій зафіксовано протиріччя між знанням про потреби людей в певних діях та незнанням шляхів, засобів їх реалізації. Тому проблема є єдністю двох елементів: знання про незнання та передбачення можливості відкриття.

Гіпотеза — це форма наукового пізнання, в якій фіксується один з можливих варіантів вирішення проблеми, істинність якого ще не доведена.

Концепція — це форма наукового пізнання, де обґрунтовується основний зміст теорії, дається тлумачення її основної ідеї.

Теорія — це найбільш повна та адекватна форма наукового пізнання, система достовірних, глибоких та конкретних знань про дійсність. Вона має струнку логічну структуру і дає цілісне, синтетичне уявлення про закономірності та суттєві характеристики об'єкта пізнання. За змістом вона об'єктивна і має дві функції — пояснення та передбачення.

Розглядаючи специфіку наукового пізнання, слід коротко охарактеризувати і основні методи, які тут застосовуються. На емпіричному рівні застосовуються такі методи як спостереження, вимірювання, експеримент, моделювання, порівняння. Головним тут є спостереження та експеримент.

Спостереження — це цілеспрямоване сприйняття (з фіксацією та реєстрацією) об'єктів, явищ, процесів без безпосереднього втручання в їх хід.

Експеримент — це спосіб чуттєво-предметної діяльності, коли явища вивчаються за допомогою доцільно обраних або штучно створених умов. Перевагами експерименту є: по-перше, можливість досліджувати об'єкт в «чистому» вигляді, по-друге, — в екстремальних умовах, по-третє, є можливість повторення.

До теоретичного рівня пізнання належать методи ідеалізації та формалізації. Перший полягає в створенні і використанні ідеалізованих, абстрактних форм об'єктів, що дає змогу повніше і глибше вивчити реально існуючі об'єкти. Другий полягає в оперуванні знаками і формами, в яких зафіксовані реальні зв'язки і відношення явищ і процесів, що вивчаються. До методів теоретичного рівня наукового пізнання також

належить: аксіоматичний, гіпотетико-дедуктивний, метод сходження від абстрактного до конкретного та єдності історичного та логічного.

Окрім зазначених, застосовуються загальнонаукові методи, що діють на обох рівнях наукового пізнання — так звані «змішані» методи. Це аналіз і синтез, індукція та дедукція, абстрагування, узагальнення, аналогія тощо.

Проблема істини завжди була серцевиною теорії пізнання, до якої спрямована вся гносеологічна проблематика. Тому всі філософські напрямки і школи в усі часи намагалися сформулювати своє розуміння природи і сутності істини. Класичне визначення істини дав Аристотель — це відповідність наших знань дійсності. В подальшому трактовка істини йшла в напрямку заперечення об'єктивності змісту знання. Наприклад, Д. Юм розуміє істину як відповідність мислення відчуттям суб'єкта; як відповідність ідей прагненням суб'єкта до досягнення успіху (прагматизм). При цьому дефініції та зміст істини носять умовний характер (конвенціоналізм).

Згідно із сучасною матеріалістичною концепцією, істина — це адекватне відображення об'єкта суб'єктом, яке відтворює об'єкт таким, яким він існує незалежно від свідомості суб'єкта пізнання. Це визначення конкретизується через взаємозв'язок понять: «об'єктивна істина», «абсолютна істина», «відносна істина», «конкретна істина» та «омана».

Об'єктивність істини означає, що наші знання суб'єктивні лише за формою (приналежністю суб'єктові), а за змістом вони не залежать ні від людини, ні від людства в цілому.

Оскільки об'єктивна істина не статична, а є процесом, то в ній співіснують два діалектично пов'язаних моменти — абсолютність та відносність. Відносна істина — це таке знання, яке в принципі правильно, але неповно відображає дійсність, тому воно постійно повинно поглиблюватись та уточнюватись (адже пізнання світу ніколи не може бути абсолютно завершеним) в напрямку абсолютної істини. Абсолютна істина — це такий зміст людських знань, який повністю тотожний своєму предмету і ніколи не може бути спростованим. Безумовно, людське пізнання ніколи не може дати вичерпну адекватну характеристику сутності безкінечного за своєю природою матеріального та духовного світу. Проте це зовсім не означає, що абсолютна істина є недосяжним ідеалом. В кожній відносній істині є момент абсолютної. Це те об'єктивно істинне, перевірене практикою знання, що не спростовується, а зберігається, включаючись у зміст нового знання.

Одним із основних принципів гносеології є принцип конкретності істини, який передбачає максимально повне і точне виявлення тих меж, у яких знання характеризуються об'єктивною істиною. Незнання умов, місця і часу, зв'язків, відношень об'єкта пізнання або ігнорування їх перетворює наші знання з істини в помилку, оману.

Омана — це такий зміст людського знання, в якому дійсність відтворюється неадекватно; це ненавмисне спотворення дійсності в уявленнях суб'єкта. Вона має певні закономірності свого існування, будучи необхідним моментом і результатом пізнання та практики. На кожному конкретно-історичному етапі практика потребує негайного застосування усіх наявних знань як цілком досконалих, нібито вони є об'єктивно істинними. Проте багато з цих знань з часом демонструють свою обмеженість і елементи омани. Елементи омани є в кожному знанні.

У цілому практика як чуттєво-матеріальна діяльність людей має для пізнання ключове значення. Вона є основою, кінцевою метою, рушійною силою пізнання та критерієм істинності знання. Саме практика обґрунтовує об'єктивність змісту знання. Тільки ті результати знання, які пройшли перевірку практикою, можуть претендувати на об'єктивність. Практика є критерієм істинності знання тому, що вона має статус

безпосередньої дійсності. Вона поєднує і співвідносить об'єкт і дію, яка продукується у відповідності з думкою про нього. Саме в такій дії і проявляється істинність думки.

Наукові знання мають сенс тільки в тому випадку, якщо вони втілюються в практику, в життя. Кінцевою метою пізнання є не знання самі по собі, а практичне перетворення дійсності для задоволення матеріальних і духовних потреб людини і суспільства.

Список літератури

1. Алексеев Л.В., Панин А.В. Теория познания и диалектика. — М., 1991. — С.5-99, 132-167, 185-198, 263-279.
2. Горский Д.П. О критерии истины (В диалектике теоретического знания и общественной практики). Вopr. филос. — 1998. — №2. — С.28-39.

Одержано 01.12.11

О.О. Решетов, доц., канд. філос. наук, В.Т. Кирильчук, доц., канд. філос. наук, З.В.Стежко, доц., канд. філос. наук

Кіровоградський національний технічний університет

Основні сфери життєдіяльності суспільства

Теоретичне уявлення про суспільство як систему безпосередньо пов'язане з аналізом сфер суспільного життя, гармонійна взаємодія яких забезпечує цілісність суспільства. Провідною та визначальною сферою суспільного життя філософський матеріалізм вважає матеріальну сферу або суспільне буття. Для розуміння минулого та теперішнього, для аналізу тенденцій майбутнього треба починати не з того, що думала і що думає про себе та чи інша людина, епоха, а з аналізу суспільного буття людей цієї епохи. Вивчення закономірностей та суперечностей суспільного буття дає ключ до розуміння всіх форм суспільної свідомості.

В історії філософії є і інші точки зору на роль матеріальної сфери суспільного життя. Так, досить часто проводиться думка про пріоритетність духовної сфери в суспільстві. За аргумент беруться такі міркування: в природі всі події відбуваються самі по собі, в силу зчеплення причин, які абсолютно не залежать від свідомості; люди ж не здійснюють жодного вчинку, якщо їх не спонукає до цього якась думка, почуття, бажання або пристрасть — тобто «думки правлять суспільством». Саме на цій підставі навіть французькі матеріалісти роблять, по суті, ідеалістичний висновок: немає в суспільстві таких явищ, які б не визначались свідомістю. Проте, не применшуючи величезної ролі свідомості, логічно запитати: а в чому причина панування тих чи інших поглядів, чим вони визначаються? Аналіз показує, що ідеї, погляди, принципи, установки змінюються слідом за змінами суспільного буття — тобто саме умови матеріальної життєдіяльності людей є визначальними і кінцевими причинами появи чи зникнення тих чи інших думок, а думки в такому разі є ідеальним відображенням матеріального життя суспільства. Крім того, нічого з нічого не виникає. Без виробництва та забезпечення людей матеріальними продуктами вони б просто не мали фізичної можливості продукувати думки, ідеї (в тому числі ідею про первинність духовного начала в суспільстві).